

Bożena Gierat-Bieroń

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0002-4527-4748

Europejskie sieci współpracy kulturalnej: zmiana paradygmatu politycznego?

Sieci współpracy, powszechnie nazywane *networks*, są nieodłącznym elementem pejzażu stosunków międzynarodowych i międzyinstytucjonalnych w Europie przynajmniej od lat 70. XX wieku¹. Miała na to wpływ z pewnością unijna polityka otwartych granic, zalecana w traktatach wymiana pomiędzy europejskimi podmiotami instytucjonalnymi, mobilność osób i usług, transfer dzieł sztuki, dobrych praktyk i *know-how* oraz transgraniczność kontaktów. Literatura analizująca problematykę sieci i sieciowości ma charakter interdyscyplinarny. Jest obecna politologii, europeistyce, socjologii czy szeroko pojętych studiach kulturowych i zarządzania. Niniejszy tekst przestrzega politologicznej analizy dyskursu, zachowując komparatystyczne odniesienia międzytekstowe. Podstawą wywodu jest analiza dokumentów unijnych, traktujących o problematyce *networkingu*, a także naukowe komentarze literatury przedmiotowej. Hipotezą artykułu jest stwierdzenie, że polityka promocji sieci współpracy w Europie (w tym kultury) służy decentralizacji władzy oraz kumulacji interesów sektorowych, mających wpływ na tworzenie inicjatyw oddolnych i wzmacniających idee społeczeństwa obywatelskiego. Wykształcanie

¹ Networking swój wielki rozwój zawdzięcza procesom globalizacyjnym zachodzącym przede wszystkim w przedsiębiorczości, biznesie oraz nowoczesnych technologiach. Jest sposobem na nowoczesne zarządzanie ideami, informacją oraz zasobami ludzkimi. U jego podstaw leżała koncepcja budowania kontaktów i utrzymania relacji z osobami związanymi z daną branżą. Networking przeniknął do społeczeństwa poprzez serwisy i aplikacje społecznościowe typu: Facebook, Instagram, Snapchat oraz LinkedIn. O sieciach biznesowych pisze m.in. Rosińska Magdalena 2005. *Sieci biznesowe jako forma integracji w celu optymalizacji warunków działania na rynku globalnym – ujęcie teoretyczne*. W *Biznes międzynarodowy, a internacjonalizacja gospodarki narodowej*. Eugeniusz Najlepszy (red.). Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, s. 243–253. O społeczeństwie sieciowym w kontekście relacji ekonomiczno-wirtualnych pisze m.in. Castells Manuel. 2004. *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*. Cheltenham/Northampton: Edward Elgar oraz Castells Manuel, Cardoso Gustavo. 2005, *The Network Society. From Knowledge to Policy*. Washington DC: John Hopkins Centre for Transatlantic Relations oraz Hajer A. Maarten, Wagenaar Henrik. 2003. *Deliberative Policy Analysis, Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge. Cambridge University Press.

alternatywnych struktur organizacyjnych (Chodubski 2002), będących domeną funkcjonowania organizacji pozarządowych, idzie w poprzek tradycyjnych polityk UE oraz polityk państw członkowskich, pozyskując zdolność kształtowania poczucia autonomii wobec struktur centralnych. Tym samym ngo's „uzbrajają” sektor kultury i samych artystów w instrumentarium samoorganizacji. Poprzez promocję unijnych wartości, sieci utrwalają więzi ideowe, kluczowe dla zachowania zasad demokracji liberalnej.

Sieci współpracy a europeizacja sztuki kultury

Jak wywodzi Kazimierz Waluch² a także inni badacze, współczesny sens pojęcia „sieci instytucjonalnych” ukształtował się jeszcze w XVIII w. kiedy powstawały gęste sieci dróg i szlaków wodnych usprawniających handel. Z czasem tworzone były powiązania bankowych, tajnych organizacji i towarzystw politycznych, fraterni i grup religijnych. Procesy integracji europejskiej z pewnością sprzyjały otwieraniu się nawzajem na siebie instytucji, ludzi i organizacji kulturalnych: najpierw na Zachodzie Europy, a po upadku Muru berlińskiego również po stronie Wschodniej. Wielkie festiwale: teatralne, muzyczne, filmowe, tańca itp. stawały się okazją do kojarzenia artystów i grup interesów. Niezaprzeczalnie europejskie festiwale artystyczne były właśnie tymi wydarzeniami, które tworzyły *network* wielopiętrowych powiązań europejskiego życia artystycznego. Można by dodać, że służyły europeizacji sztuki. Na przykład, przy okazji festiwalu teatralnego w Polverigi w gminie Ancona w 1981 r. powstała pierwsza sieć teatrów o nazwie IETM (Informel European Theatre Meeting), zarejestrowana na prawie belgijskim i działająca wśród alternatywnych scen europejskich, a dziś jedna z najstarszych tego typu organizacji scenicznych. Sieć powstała w celu tworzenia wspólnych przedstawień i działań teatralnych. Z czasem rozwinęła współpracę o partnerów Europy Środkowo-Wschodniej. Obecnie liczy 450 organizacji z dziedziny sztuk performatywnych. Podobnym przykładem samostanowienia i oddolnego konstytuowania się europejskiej sieci współpracy w dziedzinie kultury było założone w 1987 r. Międzynarodowe Kolegium Tłumaczy Literatury w Arles (Collège International des Traducteurs Littéraires en Arles, CITL), łączące stowarzyszenia, organizacje międzynarodowe i szkoły tłumaczy z różnych języków europejskich. Collège był centrum szkoleniowym i rezydentycznym, ośrodkiem pobytów studyjnych i wymiany wiedzy translatorskiej. W latach 80. XX w. współpracowało i gościło w nim łącznie ok. 100 tłumaczy z 34 krajów europejskich. Do sieci CITL z czasem zaczęły wchodzić pokrewne ośrodki z Aten, Amsterdamu, Toledo, Norwich oraz słowackich Budmeric. Ze względu na rozrost

² Waluch Kazimierz. 2012. *Sieci współpracy kulturalnej w Europie*. Warszawa: Difin; Minichbauer Raimund, Elke Mitterdorfer. 2000. *European Cultural Networks and Networking in Central and Eastern Europe*. Wiedeń: IG Kultur Österreich (european institute for Progressive Cultural Policies / eiPCP); Pehn Gudrun. 1999. *Networking Culture. The role of European cultural networks*. Strasburg; Council of Europe; Patel Klaus Kiran, Oriane Calligaro. 2017. „The true ‘Euresco’? The Council of Europe transnational networking and the emergence of European Community cultural policies, 1970–90”. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 24: 399–422.

sieci, w Arles w 2000 r. utworzono ośrodek koordynujący: Réseau Européen de Centres de Traduction Littéraire (RECIT). Obecnie CITL oraz RECIT tworzą rozbudowaną sieć 13 instytucji zajmujących się profesjonalnie szerzeniem umiejętności translatorskich w Europie. Sieć otrzymuje dotacje z Komisji Europejskiej: w ramach programu LifeLong Learning Programme oraz programów kulturalnych Kultura 2000 i Kultura 2007–2013.

Z pewnością atmosfera przyspieszonych procesów integracyjnych lat 80. XX w. zmierzających do budowania bardziej sformalizowanych stosunków wewnątrz Wspólnot Europejskich, a w przyszłości Unii Europejskiej, sprzyjała większej otwartości w relacjach kulturalnych pomiędzy podmiotami międzynarodowymi. Posiedzenia Rady ds. kultury UE³ obfitowały w serię rezolucji rekomendujących zacieśnioną współpracę międzyinstytucjonalną, tak w teatrze, jak i w muzyce, archiwach, bibliotekach i ochronie dziedzictwa kulturowego. Polityczny raport Leona Tindemansa (1976)⁴ podkreślał prospołeczną ideę Wspólnoty „bliżej obywatela”, co w przyszłości miało kierować działania decyzyjne UE na kwestie obywatelstwa oraz współpracy transgranicznej na niższym szczeblu. Nawet jeśli formalnie Wspólnoty Europejskie nie posiadały jeszcze w latach 80. XX w. kompetencji do prowadzenia polityki kulturalnej, to wiele dokumentów wspólnotowych zachęcało podmioty kulturalne państw członkowskich do działań poprzez zawiązywanie partnerstw i tworzenie sieci współpracy. Słusznie sumuje to Aldona Wiktorska-Święcka „...w latach 80. XX wieku Wspólnota Europejska odeszła od pojmowania reprezentacji społeczeństwa obywatelskiego wyłącznie w kategoriach symbolicznych i formalnie uznała organizacje pozarządowe za w pełni dojrzałych uczestników sieciowych struktur politycznych oraz za «trzeci składnik unijnych rządów», traktując je jako czynnik pełniący funkcję pośrednika między państwem, rynkiem a społeczeństwem” (Wiktorska-Święcka 2004: 117).

Ewolucje organizacyjne europejskich sieci kulturalnych

Sieci przyjmowały postać prostego modelu organizacyjnego typu stowarzyszenie lub fundacja. Powstały wtedy m.in.: Trans Europe Halles⁵ (1983), EUROCITIES⁶

³ Przyjmuje się dziś nazwę Rada ds. Kultury UE i jest to jedno z wielu gremiów decyzyjnych Rady Unii Europejskiej. Rada UE jest instytucją międzyrządową.

⁴ European Union, Report by Leo Tindemans to the European Council, European Community Commission. Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76, Luxembourg, Office of Official Publications of the European Communities, 1976.

⁵ Centra przemysłowego dziedzictwa kulturowego, obecnie liczy ponad 50 wielodyscyplinarnych zespołów kulturowych.

⁶ Obejmowały początkowo sześć dużych miast europejskich takich jak: Barcelona, Birmingham, Frankfurt, Lyon, Mediolan i Rotterdam. Dziś to wielka organizacja skupiająca 130 dużych miast europejskich oraz 40 mniejszych miast partnerskich. Skupia miasta, w których żyje razem 130 mln mieszkańców w obrębie 35 państw. EUROCITIES jest ważną instytucją dla Komisji Europejskiej, często występującą jako partner przy europejskich planach rozwoju i rewitalizacji miast. Patrz: “EUROCITIES. Strategic Framework 2014–2020. Towards and Urban Agenda for the EU”. Dostęp 10 sierpnia 2018. http://eurocities.eu/MediaShell/media/494-Eurocities_strategic_framework-leaflet-web.pdf.

(1986), Culture Action Europe⁷ (1992), Network of European Museum Organisation, NEMO⁸ (1992) i później: European Network of Cultural Centres, ENCC⁹ (1994). Sporym prestiżem cieszyła się od dawna europejska federacja stowarzyszeń na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Europa Nostra założona w Paryżu w 1963 r. (dziś z siedzibą w Hadze). Była organizacją promującą pamiątki dziedzictwa europejskiego i gromadzącą fundusze na ich odnowę w różnych częściach Europy. Z czasem zyskała uznanie Komisji Europejskiej, która przekazywała od 1997 r. regularne wsparcie finansowe na rzecz federacji, a od 2002 r. delegowała ją do przyznawania corocznej Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa Europa Nostra. Również dość wcześnie, bo w 1990 r. powstała Sieć miast i miesięcy europejskich (Network of the European Cities and Cultural Months) jako organizacja towarzysząca i wspomagająca dwa programy wspólnotowe w dziedzinie kultury: Europejskie Miasto Kultury (EMK) oraz Europejski Miesiąc Kultury. Właśnie dlatego, że Wspólnota nie prowadziła do traktatu z Maastricht formalnej polityki kulturalnej, Europejskie Miasta Kultury (EMK) poszukiwały niezależnych form organizacyjnych dla kontynuacji współpracy, która rozpoczęła się *de facto* w 1985 r., czyli od momentu kiedy jako pierwsze EMK typowano Ateny. Miasta chciały w ten sposób wykorzystać swoje doświadczenia osiągnięte w ramach partnerstwa. W 1996 r. powstało Stowarzyszenie Europejskich Miast Kultury 2000 r. z siedzibą w Brukseli. Stowarzyszenie zawiązało 9 wygranych miast w konkursie na Europejskie Miasto Kultury roku 2000. Należały do nich: Awinion, Bergen, Bolonia, Bruksela, Helsinki, Kraków, Praga, Reykjavik, Santiago de Compostela. Ustalono, że w ramach współpracy roku 2000 powstanie 9 wspólnych projektów. Zdecydowano, że każde miasto będzie liderem przynajmniej jednego projektu, dobrowolnie wskazując partnerów z 8 pozostałych ośrodków EMK. Ostatecznie w 2000 r. powstało 12 projektów współpracy oraz 60 wspólnych pod-projektów. W latach 1998–2000 partnerzy Sieci spotykali się 35 razy. Sieciowość stawała się wyraźną potrzebą organizacyjną instytucji działających w domenie europejskiej na przełomie lat dwutysięcznych. Pozwalała ona na elastyczne zmiany, dowolność wyborów, a także swobodne przekształcenia kadrowe. Organizacje pozarządowe wzmacniały się generalnie w warunkach funkcjonowania państwa opiekuńczego. W warunkach zintensyfikowanych procesów integracyjnych, rosła ich rola jako dostawcy europejskich usług publicznych na większą skalę.

Polityka kulturalna UE wobec zjawiska *networkingu*

Zanim wszedł w życie TWE w wersji z Maastricht (1993), który w art. 128 ust. 2 zalecał wprost podmiotom działającym w kulturze „niehandlową wymianę

⁷ Instytucja ekspercka i branżowa przygotowująca raporty i opracowania na temat kultury. Skupia obecnie ok. 8000 organizacji artystycznych z całej Europy, rozmaitego typu: orkiestry, stowarzyszenia pisarzy, konserwatorów zabytków i innych. Siedziba mieści się w Brukseli.

⁸ Organizacja skupiająca obecnie 30 tys. muzeów europejskich, z siedzibą w Berlinie.

⁹ Dziś skupia 5000 centrów kultury z całej Europy. Ma swoją siedzibę w Brukseli.

kulturalną”¹⁰, ministrowie kultury WE ogłosili 14 listopada 1991 r. rezolucję w sprawie europejskich sieci kultury¹¹. Był to krótki dokument, nieposiadający mocy wiążącej, ale zachęcający Komisję Europejską do zwrócenia uwagi na rolę sektora pozarządowego i jego funkcji w budowaniu przyszłych sieci europejskich. Ministrowie dostrzegali wzrost liczby organizacji pozarządowych w Europie i ich wzmożoną aktywność w sektorze kultury (często większą niż działalność samej Komisji Europejskiej w tym zakresie i w tym czasie). Podkreślali, by przy planowaniu zasad polityki kulturalnej Unii Europejskiej po 1993 r. i w związku z powstającymi samodzielnymi różnego typu organizacjami, zachęcać publiczne instytucje kultury do współpracy z tymi podmiotami. Przyjmuje się, że pierwsze programy pomocowe UE w dziedzinie kultury (Kalejdoskop, Ariane, Rafael), ogłoszone po wprowadzeniu traktatu z Maastricht, zaktywizowały przynajmniej 10 dużych sieci kulturalnych w Europie, m. in. Stowarzyszenie Europejskich Chórów, przygotowujące cykliczny festiwal „Europa Cantat” oraz Unię Teatrów Europejskich z siedzibą w Paryżu.

Niemal wszystkie programy unijne w dziedzinie kultury wdrażane po wejściu w życie TWE w wersji z Maastricht propagowały wielostronne i multidyscyplinarne partnerstwo. Temu służyły wymogi formalne programów ustanawiające na przykład udział minimum 3, a potem 5 i więcej partnerów międzynarodowego projektu kulturalnego. Decyzja 508/2000WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 lutego 2000 w sprawie powołania programu Kultura 2000¹² w punktach 8 i 9 podkreślała: (pkt 8) „...wspieranie wymiany kulturalnej w celu poprawy upowszechniania wiedzy oraz stymulacji współpracy i działań twórczych” oraz (pkt 9) „...zachęcanie ich [twórców kultury] do zawierania umów o współpracy, w celu realizowania wspólnych projektów, większe wspieranie docelowych środków o wysokim profilu europejskim (...) oraz zachęcanie do wymiany i dialogu na wybrane tematy istotne dla Europy”. W przepisach precyzujących Cele programu Kultura 2000, w art. 1 ust. f jest mowa o „popieraniu międzykulturowego dialogu i wzajemnej wymiany między kulturami europejskimi a pozaeuropejskimi”. Zatem od początku kształtowania polityki kulturalnej Unii Europejskiej była mowa o stymulowaniu wielopodmiotowej współpracy partnerskiej między publicznymi i prywatnymi instytucjami działającymi w dziedzinie kultury: orkiestrami, muzeami, teatrami, szkołami tańca, galeriami, centrami kultury, bibliotekami itp. Decydenci UE uznali, że źródłem integracji jest między innymi przełamywanie barier kulturowych, językowych, mentalnych, administracyjno-prawnych i społecznych, również mobilność artystów oraz transfer usług i dóbr kultury w obrębie państw członkowskich Wspólnoty. Jeśli przyjąć, że powodem niechęci i lęku wobec inności jest nieznanomość „obcego”, brak wiedzy na jego temat i doświadczenia we wspólnym z nim obcowaniu, to – aby temu zaradzić – należy skracać dystans, propagować dialog i wzajemne poznanie. Komisja Europejska wychodziła zdecydowanie naprzeciw wyzwaniom otwartości, tolerancji

¹⁰ Traktat o Unii Europejskiej, Maastricht, podpisany 7 lutego 1992 (wszedł w życie 1 listopada 1993), Dz. Urz. UE 2004, nr 90, poz. 864/30.

¹¹ Council Resolution of the Council and the Ministers of Culture meeting within the Council of 14 November 1991 on European cultural networks, Dz. Urz. WE C 314/1, 5.12.1991.

¹² Decyzja nr 508/2000/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 lutego 2000 r. ustanawiająca program Kultura 2000, Dz. Urz. UE, L63/1, 10.03.2000.

oraz uczenia się i poszanowania siebie nawzajem, czym wzmacniała relacje międzyludzkie oraz przyczyniała się do umiędzynarodowienia społeczeństw europejskich.

Większość przepisów Unii Europejskiej dotyczących kultury podkreślało „współpracę” międzyinstytucjonalną¹³. Na przykład Decyzja nr 792/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady¹⁴ w sprawie programu wspólnotowego wspierającego organy działające na szczeblu europejskim mówiła o roli instytucji non-profit jako „ambasadorów” kultury europejskiej, których działalność powinna być bliska obywatelowi¹⁵. Ta decyzja UE była jeszcze o tyle ważna, że uruchamiała specjalne wsparcie finansowe dla dwóch finansowanych od dawna przez UE sieci. Należały do nich: Europejskie Biuro na rzecz Mniej Wykorzystywanych Języków (EBLUL), zorganizowane w formie sieci komitetów krajowych działających w państwach członkowskich, oraz sieć informacji i dokumentacji Mercator. Organizacje te świadczyły usługi na rzecz zachowania języków regionalnych, a także promowały serwis informacyjny wyjaśniający zalety płynące z różnorodności językowej i wielojęzyczności Europy, co mogło wpływać na kształtowanie pozytywnych postaw wobec mniejszości¹⁶. W Załączniku 2 do Decyzji 792/2004/WE Komisja podawała Listę 40 organizacji pozarządowych¹⁷, które – w trybie wyłączności – mogły startować w konkursach dotacyjnych. To był ewenement w dotychczasowej aktywności Komisji w zakresie

¹³ Rezolucja Rady z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie nowego planu pracy w zakresie współpracy europejskiej w dziedzinie kultury, Dz. Urz. C 162, 6.07.2002, s. 5; Rezolucja Rady realizującej plan pracy w zakresie współpracy europejskiej w dziedzinie kultury, z dnia 19 grudnia 2002 r, Dz. Urz. C 13, 18. 01.2003, s. 3; Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 września 2001 o współpracy kulturalnej w Unii Europejskiej, Dz. Urz. C 72 E, 21.03.2002, str. 142.

¹⁴ Decyzja nr 792/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. ustanawiająca wspólnotowy program działań wspierający organy działające na szczeblu europejskim w dziedzinie kultury, Dz. Urz. UE L 138/40, 30.04.2004.

¹⁵ Decyzja nr 792/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. ustanawiająca wspólnotowy program działań wspierający organy działające na szczeblu europejskim w dziedzinie kultury, Dz. Urz. UE L 138/40, 30.04.2004.

¹⁶ Sieć Mercator działająca od 1987 r. była szczególnie doceniona przez Komisję Europejską. Uzyskiwała regularne wsparcie finansowe ze strony UE. W skład sieci Mercator wchodziły dziś cenione organizacje i Katedry nauczania języków obcych: Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning / Fryske Akademy in Ljouwert/ Leeuwarden (Fryslân, Holandia), CUSC/University of Barcelona (Katalonia, Hiszpania), Mercator Legislation/Ciemen in Barcelona (Katalonia, Spain), Mercator Media/Aberystwyth University in Wales (Wielka Brytania), Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences in Budapest (Węgry), Stockholm University (Szwecja).

¹⁷ Do organizacji tych należały renomowane sieci europejskie i pojedyncze organizacje, takie jak: Młodzieżowa Orkiestra Unii Europejskiej, Orkiestra Barokowa Unii Europejskiej (EUBO), Filharmonia Narodów, Europejska Akademia Chóralna, Europejskie Centrum Operowe (Manchester), Młodzieżowa Orkiestra Jazzowa Unii Europejskiej (Swingująca Europa), Międzynarodowa Fundacja Yehudi Menuhina, Europejska Rada Artystów (ECA), Europejskie Forum Sztuki i Dziedzictwa (EFAH), Nieformalne Europejskie Spotkania Teatralne (IETM), Prix Europe pour le théâtre, Prix Europa (nagroda dla najlepszego programu telewizyjnego i radiowego), Europa Nostra, Europejski Kongres Pisarzy (EWC), Europejska Sieć Organizacji Artystycznych dla Dzieci i Młodzieży (EU-NET ART), Europejska Sieć Ośrodków Szkoleniowych Zarządzania Kulturą (ENCATC), Europejska Liga Instytutów Sztuki (ELIA), Sieć Euro-

polityki kulturalnej. Celem tego rozwiązania było zdynamizowanie działalności uznanych europejskich organizacji i sieci kulturalnych oraz zachęta do budowania przez nie profesjonalnych konsorcjów, które w kolejnej dekadzie będą odgrywać kluczową rolę w programach unijnych świadczonych na rzecz kultury. Założenia merytoryczne programu Kultura 2007–2013¹⁸ podkreślały popieranie przez UE „współpracy i wymiany kulturalnej” jako mechanizmu promocji różnorodności kultur i języków oraz podnoszenia świadomości wspólnego dziedzictwa europejskiego. Decyzja podkreślała ważną rolę uczestnictwa obywateli w integracji, „ponadnarodowej mobilności uczestników życia artystycznego” (pkt 10), „wspieranie europejskich organizacji na rzecz współpracy kulturalnej” (pkt. 11). Ponadto stwierdzano w pkt 21, że „Komisja, Państwa Członkowskie i punkty kontaktowe ds. kultury powinny pracować nad zachęcaniem mniejszych organizatorów działalności kulturalnej do uczestnictwa w wieloletnich projektach współpracy i organizowania działań mających na celu zebranie potencjalnych partnerów w ramach projektów”¹⁹. To oczywiście służyło wzmocnieniu sektora pozarządowego, który poza wszystkim miał szerzyć aktywne obywatelstwo, polegające na zwalczaniu wykluczeń. Generalne cele programu podkreślały „dialog między kulturami”, który miał być realizowany poprzez: 1) wieloletnie projekty współpracy, 2) działania w ramach współpracy i 3) działania specjalne. Choć, jak zostało podkreślone, organizacje pozarządowe odgrywały ważną rolę w ramowych programach UE na rzecz kultury, to jednak kwoty im przekazywane nie były zadowalające. Do Części 2 programu Kultura 2007–2013 (której beneficjentami były najczęściej ngo’s) kierowano tylko 10 procent całości budżetu programu, co dawało średnio ponad 80 tys. euro dla jednego beneficjenta w danym roku kalendarzowym. Przykładowo, rozpiętość wparcia finansowego dla ngo’s z Części 2 w roku 2009 wynosiła od 40 tys. euro do 120 tys. euro, a w roku 2010 – od 21 tys. euro do 114 tys. euro²⁰.

Rozporządzenie Parlamentu i Rady powołujące unijny program Kreatywna Europa na lata 2014–2020²¹ wprowadzało organizacje pozarządowe (zgodnie ze dokumentami strategicznymi UE²²) w obszar sektora kultury wraz z sektorem kreatywnym²³ i przyniosło zwiększenie budżetu do kwoty 453 mln euro na

pejskich Organizacji Muzealnych (NEMO), Momentum Europa, Les Rencontres: Stowarzyszenie Miast i Regionów Europejskich na rzecz Kultury oraz inne.

¹⁸ Decyzja nr 1855/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. ustanawiająca Program Kultura (2007–2013), Dz. Urz. UE L372/1, 27.12.2006.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Waluch Kazimierz. 2012. *Sieci współpracy kulturalnej w Europie*, dz. cyt. s. 91.

²¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1295/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. ustanawiające program „Kreatywna Europa” (2014–2020) i uchylające decyzje nr 1718/2006/WE, nr 1855/2006/WE i nr 1041/2009/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz. Urz. UE 347/221, 2012.2013.

²² „Europa 2020”: Strategia Unii Europejskiej na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, KOM (2010) 2020, wersja ostateczna, 3.03.2010.

²³ Znaczy to, że Program Kreatywna Europa 2014–2020 dzielił się na 3 Podprogramy: Kultura i Media oraz na Program Międzysektorowy: Media (56%): 819 mln. euro, Kultura (31%): 453 mln euro, Program Międzysektorowy (13%): 190 mln euro.

kulturę²⁴. Podniosło też procentowo udział kultury w ogólnych wydatkach programu (do 31%). Podkreślano możliwość doskonalenia kwalifikacji zawodowych działaczy NGO w odpowiedzi na digitalizację i globalizację przekazów kulturowych oraz wyzwania nowych kanałów dystrybucji i koprodukcji. Sektor pozarządowy, jako szczególnie predysponowany do wdrażania rozwiązań innowacyjnych, był namawiany przez Komisję do dalszego rozwoju dzięki wsparciu funduszy europejskich. Ważny był art. 13 niniejszego dokumentu. Stwierdzał on, że środki wspierające w ramach komponentu Kultura będą kierowane na „działania podejmowane przez europejskie sieci organizacji działających w sektorze kultury i sektorze kreatywnym z różnych państw” (art. 13 ust. b) oraz na „działania podejmowane przez organizacje o charakterze europejskim sprzyjające rozwojowi nowych talentów i służące pobudzaniu transgranicznej mobilności podmiotów w sektorze kultury i sektorze kreatywnym i rozpowszechnianiu dzieł, mających potencjał wywarcia znacznego wpływu na sektor kultury i sektor kreatywny, a także przynoszących długotrwałe efekty” (art.13 ust. c). Komponent „Kultura” Kreatywnej Europy wyróżniał dwa rodzaje wsparcia w kontekście organizacji pozarządowych. Było to wsparcie dla: Platform europejskich oraz Sieci europejskich. Oznaczało to, że fundusze programu mogły być transferowane tylko na takie projekty, których organizatorem były organizacje wielopodmiotowe, o renomowanej pozycji w Europie, posiadające wieloletnie doświadczenie i tradycję współpracy. Różnica między Platformami a Sieciami polegała na tym, że Platformy miały promować artystów i ich dzieła poprzez tournée, festiwale i imprezy, natomiast Sieci miały wzmacniać istniejącą współpracę zwłaszcza w obszarze wiedzy eksperckiej i nowoczesnych technologii. Platformy miały skupiać przynajmniej 11 organizacji pochodzących z 10 różnych państw europejskich, Sieci natomiast – 15 organizacji pochodzących również z 10 państw członkowskich UE. Każda organizacja starająca się o grant musiała działać na rynku kultury przynajmniej od 2 lat.

Od 2008 roku, czyli od daty wejścia w życie Agendy ds. kultury w dobie globalizacji²⁵, Komisja Europejska ustanowiła specyficzne narzędzie komunikacji z organizacjami pozarządowymi. Był to Strukturalny Dialog ze społeczeństwem europejskim. Komisja oferowała konsultacje on-line w celu zdiagnozowania ważnych problemów sektora kultury, a które to problemy nie zostały zidentyfikowane przez Komisję w planach programowych. Odpowiednie ministerstwa w państwach członkowskich UE organizują do dzisiaj „Dialog”. Generalnie płaszczyzną wymiany poglądów między Komisją Europejską a – jak to ujmują traktaty – „zorganizowanym społeczeństwem obywatelskim”²⁶, był i są nadal: Dialog społeczny, Dialog

²⁴ Program Kultura 2007–2013 oferował kwotę 400 mln euro w podobne perspektywie czasowej, tzn. 7 lat.

²⁵ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 kwietnia 2008 r. w sprawie Europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji (2007/2211.INI), Dz. Urz. UE, C 247E/32, 15.10.2008.

²⁶ Mówi o tym art. 257 TWE w wersji traktatu z Nicei oraz art. 11 TFUE: Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej opublikowanego w Dz. Urz. UE C 326/47 z 26 października 2012.

obywatelski²⁷ oraz Inicjatywa obywatelska. Tym sposobem organizacje pozarządowe całej UE są bezpośrednio zaproszone do współtworzenia polityk UE i mają realny wpływ na korygowanie potrzeb sektora pozarządowego. Również od 2008 roku Komisja Europejska uruchomiła mechanizm Otwartej Metody Koordynacji (OMK). Polega on na regularnych konsultacjach prowadzonych w kręgu różnych podmiotów kultury: instytucji kultury, organizacji pozarządowych, agend, agencji itp. oraz ministerstw kultury państw członkowskich. W sumie od 2008 roku konsultowano w ramach 14 grup roboczych OMK następujące zagadnienia: kultura i przemysły kreatywne, dialog międzykulturowy, dostęp do kultury, kultura i edukacja, mobilność artystów i kultura profesjonalistów, mobilność dzieł sztuki²⁸. Jedną z rekomendacji po-konsultacyjnych dla muzeów europejskich w 2012 r. brzmiała: „być na bieżąco z nowościami, aktywnie uczestniczyć w odpowiednich sieciach i być informowanym o nowych punktach kontaktowych w celu uzyskania najnowszych informacji²⁹. W Streszczeniu Wykonawczym OMK z 2014 r.³⁰ czytamy o wspomaganiu przez ngo's polityki zagranicznej UE: „promowanie krajowych i międzynarodowych sieci kultury i klastrów tak, aby lepiej wspierały one eksport kulturalny UE i umiędzynarodowienie oraz stymulowały otwarcie zagranicznych rynków”.

„Obywatele, Równość, Prawa i Wartości” – najnowszy program UE wspierający organizacje pozarządowe

Unia Europejska zainicjowała i wykonywała wiele działań mających na celu wsparcie aktywności sektora pozarządowego w Europie. Szacuje się, że w przeciągu 26 lat (czyli od wejścia w życie TWE w wersji z Maastricht) Komisja przekazywała fundusze na około 31 dziedzin, w których funkcjonowały organizacje pozarządowe. Szacunki ze strony organizacji pozarządowych w UE wyglądają tak, że tylko 20 % swojej działalności opierają one o środki europejskie, mimo, że UE wykazuje

²⁷ Obie formy konsultacji funkcjonują przy pracach nad tzw. Białymi i Zielonym Księgami UE.

²⁸ “European cooperation: the Open Method of Coordination”. Dostęp 12 lipca 2019 roku. https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/european-coop_en. Efektem ostatnich konsultacji społecznych była obszerna publikacja: „Towards more efficient financial ecosystems. Innovative instruments to facilitate access to finance for the cultural and creative sectors (CCS): good practice report”. Dostęp 11 lipca 2019 roku. <https://publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/f433d9df-deaf-11e5-8fea-01aa75ed71a1/language-pl/format-PDF/source-search>.

²⁹ “Executive Summary. A Report and Toolkit on Practical Ways to Reduce the Cost of Lending and Borrowing of Cultural Objects among Member States of the European Union. Open Method of Coordination (OMC) Working Group of EU Member States’ Experts on the Mobility of Collections, September 2012, s. 3”. Dostęp 15 sierpnia 2019 roku. http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/summary-cultural-object_en.pdf

³⁰ “Executive Summary. Good Practice Report on the Cultural and Creative Sector’s Export and Internationalisation Support Strategies, Open Method of Coordination (OMC) Working Group of EU Member States’ Experts on Cultural and Creative Sector, January 2014, s. 2–3”. Dostęp 15 sierpnia 2019 roku. http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/summary-cultural-creative_en.pdf

razem ponad 150 obszarów, dostępnych dla ngo's³¹. Dlatego tak ważną inicjatywą ustawodawczą Komisji Europejskiej (2018 rok)³² był przyjęty przez Parlament Europejski i Radę UE w 2019 roku najnowszy program „Prawa i wartości”³³ skierowany w szczególności do organizacji pozarządowych. Program w wersji skonolidowanej przyjął nazwę „Obywatele, Równość, Prawa i Wartości” i został umieszczony w Wieloletnich Ramach Finansowych UE na lata 2021–2027. Zaakceptowana i zapisana w rezolucji ustawodawczej PE kwota wsparcia to 1 mld 834 mln euro na 7 lat³⁴. Program jest skierowany do państw Unii Europejskiej, państw EFTA, EOG oraz państw stowarzyszonych i tzw. państw trzecich. Ma za zadanie wspomagać aktywność organizacji społeczeństwa obywatelskiego, których celem jest działanie na rzecz przemian demokratycznych i integracyjnych, jak również wzmacnianie praworządności w społeczeństwach europejskich (art. 2 ust 1).

Zasadniczo program posiada trzy cele: 1. propagowanie praw, niedyskryminacji, równości, w tym równości płci; 2. propagowanie zaangażowania obywateli w życie demokratyczne Unii i ich w nim udziału, a także wymiana między obywatelami poszczególnych państw członkowskich oraz podnoszenie świadomości obywateli w zakresie wspólnej historii europejskiej; 3. zwalczanie przemocy, w tym przemocy ze względu na płeć. Cele powyższe w sposób krzyżowy pokrywają się z trzema Komponentami programu: 1. „Wartości Unii”; 2. „Równość, prawa i równość płci”; 3. „Zaangażowanie i równość obywateli” oraz podkomponentu: „Dafne”. Komponent „Wartości Unii” ma na celu wzmocnienie ochrony i propagowanie wartości integracyjnych w celu wzmacniania demokracji, opartej na dialogu, otwartości, przejrzystości zarządzania i „dobrych rządach”. Komponent „Równość, prawa i równość płci” jest bardziej rozbudowany i przewiduje wsparcie dla większego *spectrum* działań. Ma zapobiegać nierównościom i dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię, światopogląd, niepełnosprawność, wiek oraz orientację seksualną. Ma również służyć wdrażaniu kompleksowych strategii politycznych zmierzających do: propagowania pełnego korzystania z praw przez kobiety i wzmacniania ich roli w życiu prywatnym i zawodowym; propagowania niedyskryminacji; zwalczania rasizmu, ksenofobii i wszelkich form nietolerancji (w tym homofobii, bifobii, transfobii i interfobii), a także nietolerancji ze względu na tożsamość płciową, w internecie i poza nim; ochrony i propagowania praw dziecka; praw osób niepełnosprawnych; praw związanych z obywatelstwem Unii. Trzeci

³¹ „Welcome Europe. 18 Years of experience in obtaining European Grants”. Dostęp 6 sierpnia 2019 roku. <http://www.welcomeurope.com/european-subsidies-beneficiary-Development+NGOs.html>

³² Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Rights and Values programme {SEC(2018)290final} {SEC(2018)291final} {SEC(2018)274final}.

Ostatecznie dokument był datowany na: Brussels, 7.06.2018, COM(2018) 383 final/2, 2018/0207(COD).

³³ Rezolucja ustawodawcza Parlamentu Europejskiego z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wniosku dotyczącego rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego program „Prawa i Wartości” (COM(2018)0383–C8-0234/2018–2018/0207(COD)) (Zwykła procedura ustawodawcza: pierwsze czytanie).

³⁴ Tamże.

komponent „Zaangażowanie i równość obywateli” służy wspieraniu projektów upamiętniających wydarzenia z nowożytnej historii Europy (w tym reżimy autorytarne i totalitarne) oraz przyczyniających się do podnoszenia świadomości europejskiej wśród obywateli (poprzez promowanie wspólnej historii, kultury, dziedzictwa kulturowego i wartości). Celem działań tego komponentu jest w szczególności zwiększenie rozumienia procesów integracyjnych oraz współczesnego funkcjonowania Unii. Ponadto komponent wspiera udział obywateli i stowarzyszeń przedstawicielskich w życiu demokratycznym i obywatelskim Unii oraz propaguje wymianę między obywatelami różnych państw, zwłaszcza za pośrednictwem partnerstw miast i sieci miast. Ostatni komponent „Dafne” (zwany też podkomponentem) służy zapobieganiu wszelkim formom przemocy ze względu na płeć, a także przemocy wobec dzieci, młodzieży, osób LGBT oraz osób niepełnosprawnych i sierot.

Istotnym *novum* programu jest ustanowienie przez PE Grupy dialogu obywatelskiego (art. 9a), której celem jest, jak podaje rezolucja, utrzymanie „regularnego, otwartego i przejrzystego dialogu z beneficjentami programu i innymi zainteresowanymi stronami [...] wymiany doświadczeń i dobrych praktyk oraz omawianie zmian w polityce w dziedzinach i celach objętych programem i powiązanych obszarach”³⁵. Dokument nie precyzuje zasad funkcjonowania Grupy dialogu, jednakże biorąc pod uwagę całość dokumentu i powoływanie się w nim na art. 11 ust. 2 TUE dotyczący zasad demokratycznych, dialog jest fundamentem komunikacji obywatelskiej: „Instytucje [unijne] utrzymują otwarty, przejrzysty i regularny dialog ze stowarzyszeniami przedstawicielskimi i społeczeństwem obywatelskim”. Przepis stwarzający Grupę dialogu społecznego został wprowadzony poprawką nr 7 do projektu Komisji Europejskiej. Poprawka ta, która jednak nie znalazła się w wersji skonsolidowanej tekstu, mówiła o sposobie wyłaniania składu grupy z „organizacji, które zostały wybrane do uzyskania dotacji operacyjnej lub dotacji na działania w ramach programu, oraz innych organizacji i zainteresowanych stron, które wyraziły zainteresowanie programem lub pracami w tym obszarze polityki, a które niekoniecznie otrzymują wsparcie z programu”. Pominięcie tej poprawki w jednolitym akcie prawnym prawdopodobnie wynikało z braku zgody co do sposobów tworzenia Grupy dialogu społecznego (mogły być tu faworyzowane organizacje biorące udział w programie) oraz pozostawienie tej kwestii przepisom wykonawczym. Dokument precyzował natomiast działalność Punktów Kontaktowych (art. 18a). To wyspecjalizowane agencje Komisji Europejskiej działające w każdym państwie członkowskim UE i promujące program wśród obywateli danego kraju. Zasadą ich istnienia jest pozostawanie poza nadzorem ideowym i merytorycznym rządów krajowych. Takie rozwiązanie, jak podkreślał wielokrotnie europoseł Michał Boni biorący udział w pracach nad programem, „oznacza, że rządy niechętnie organizacjom obywatelskim nie będą miały wpływu na przyznawanie dotacji i tak idących przecież bezpośrednio z budżetu unijnego” (Boni 2019).

Dlaczego program „Prawa i Wartości” jest ważny dla kultury i dla idei wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego w Europie? Odpowiedzi nasuwa się wiele. Jedną z nich jest ta, że – jak twierdzi Waluch – dotychczas sieci współpracy posiadały

³⁵ Tamże.

słabą pozycję: „W ciągu ostatnich trzydziestu lat sieci kulturalne wypracowały zróżnicowane formy działania, które doczekały się wsparcia ze strony rządów, prywatnych darczyńców, ale także struktur międzynarodowych, zwłaszcza Rady Europy i Unii Europejskiej. Przyznać jednak należy, że rozwój sieci kulturalnych i ich znaczenie nie jest brane pod uwagę tak, jak na to zasługują, a skromne środki wpływają na ograniczenie zakresu ich działalności” (Waluch 2012: 96) Unia Europejska w niewystarczającym stopniu finansowała organizacje pozarządowe. Stworzenie osobnego programu ramowego dedykowanego ngo’som i rozpisane na okres 7 lat rysuje perspektywę nowego otwarcia w tym zakresie. Wydaje się, że decyzje polityczne UE związane z uruchomieniem funduszy na organizacje pozarządowe wychodzą naprzeciw masowym mobilizacjom ruchów obywatelskich demonstrujących sprzeciw wobec ujawniających się otwarcie populizmów, eurosceptycyzmu, nienawiści do imigrantów i dywersyfikacji etnicznej. Z pewnością mamy dziś do czynienia z istotnym zwrotem politycznym w UE i dowartościowaniem społeczeństwa obywatelskiego. Organizacje obywatelskie stały się w ostatnich latach (2015–2019) instrumentem „pomocowym” UE dla ratowania aksjologii unijnej, powrotu do haseł zjednoczeniowych oraz redefiniowania podstawowych zasad praworządności. Stały się adwokatami interesów Unii Europejskiej w państwach członkowskich. Ta zmiana funkcjonalno-polityczna miała kluczowe znaczenie dla procedowania programu „Prawa i wartości” w VIII kadencji Parlamentu Europejskiego, choć nie można wykluczyć, że o fundusze UE wystąpią w przyszłości organizacje o charakterze radykalnym czy ekstremistycznym. Jak zostało powiedziane, Dialog obywatelski czy Dialog społeczny są zagwarantowanymi w traktatach metodami konsultacji decyzji unijnych. Społeczeństwa europejskie od lat uczestniczą w tworzeniu i przyjmowaniu aktów prawnych. Natomiast bezpośrednie włączenie organizacji pozarządowych do korzystania z funduszy unijnych, a tym samym do polityki społecznej i kulturalnej UE jest fundamentalną zmianą jakościową. To kolejna i poważna próba odpowiedzi na unijny deficyt demokracji, a także reakcja na konieczność logistycznego wsparcia ngo’s, które swoją aktywnością wpływają na procesy „uobywatelniania społeczeństwa ekonomicznego i politycznego”³⁶. Piotr Frączak zauważa, że organizacje pozarządowe są istotnym filarem stojącym pomiędzy globalnymi procesami ekonomicznymi a siłą państwa. Neutralizują dychotomię występującą pomiędzy orientacją pro-rynkową (biznes, kapitał) a administracją i polityką. Stanowią tzw. trzecią drogę, którą należy wzmacniać dla zrównoważenia napięć występujących w przestrzeni publicznej. W obecnym czasie, uwidacznia się również partycypacyjna funkcja ngo’s. To znaczy, im bardziej rosną w siłę nacjonalizmy i partykularyzmy ideowe w Europie, tym silniejszym mechanizmem chroniącym demokrację, monitorującym i kontrolującym władzę publiczną pozostaje aktywne neoliberalne obywatelstwo.

³⁶ Frączak Piotr. 2017. „Społeczeństwo obywatelskie: trzecia droga”. *Rzeczpospolita*. Dostęp: 7 sierpnia 2019. <http://www.rp.pl/Publicystyka/171109517-Społeczenstwo-obywatelskie-Trzecia-droga.html>.

NGO's – współdziałanie, współpraca, wielogłos, egalitaryzm

W dobie globalizacji społeczeństwo obywatelskie mobilizuje się w ramach wspólnego działania (*collective action*) i działania połączonego (*connective action*). Łatwo się komunikuje i wymienia zadaniami. Przepływ informacji pomiędzy organizacjami jest błyskawiczny, dlatego networking (realny i wirtualny) stymuluje partycypację społeczną. Networking, którym zarządza dziś „pokolenie sieci”, ma to do siebie, że tworzy niezależną strukturę elastycznych form organizacyjnych, bliższych obywatelom niż struktury zbiurokratyzowane. Jest z natury rzeczy otwarty, gotowy na zmiany i przekształcenia dynamiki. Sieci prezentują gotowość do eksperymentów i zastosowania rozwiązań innowacyjnych, dlatego mogły spontanicznie odpowiadać na propozycje programowe Komisji Europejskiej, jak i potrzeby obywateli różnych państw europejskich. Sieci wzmacniają procesy samoorganizacyjne, co pozwala im na autentyzm w poszukiwaniu potrzeb społeczno-artystycznych oraz szybką reakcję. Jak podkreśla Gudrun Pehn (Pehn 1999), sieć buduje się w oparciu o mocne relacje interpersonalne, wychodzące poza pracę. Sieć oparta jest na zaufaniu do dzielonych doświadczeń, przynależności do podobnych instytucji, wspólnych celów, przyjaźni i wzajemnym szacunku. Relacje interpersonalne w sieciach są często niehierarchiczne, co nie oznacza chaosu dopóty dopóki zachodzi proces samo-regulacji. Rod Fisher (Fisher 1997) dostrzega też inne zalety sieciowania. Podkreśla nowoczesny management „małych kosztów” oraz dbałość o standardy zawodowe organizacji pozarządowych. Z kolei Lucas Emmanuel (Emmanuel 1997) jako cechę właściwą dla *networkingu* wymienia promowanie współpracy zamiast konkurencji oraz zdolność organizacji do tworzenia międzynarodowych *think-thanków* i konsorcjów badawczych.

Organizacje pozarządowe, podobnie jak sama Unia, od wielu lat poszukiwały nowych rozwiązań strukturalnych, próbując wyjść z ograniczeń systemowych. Od metody współpracy pomiędzy „państwem a ngo”, organizacje pozarządowe zaczęły przechodzić na płaszczyznę „paneuropejską” czyli relacji zachodzących pomiędzy „Europą a ngo”, stając się pośrednikami między podmiotami politycznymi, rynkiem globalnym, kulturą i społeczeństwem. Można by rzec, że pomiędzy UE a organizacją pozarządową zachodziło podobieństwo ewolucyjności czy pewnej hybrydyzacji form organizacyjnych³⁷. UE wspierała sieci kultury też z jednego podstawowego powodu, a mianowicie, że – promując współdziałanie między operatorami – sieci wypracowywały nowe systemy komunikacyjne, oparte na różnorodności, co wspomagało proces integracji europejskiej i dowodziło różnego oblicza normotwórczego Europejczyków. Współdziałanie to również współdzielenie się wiedzą, informacjami i kompetencjami. Taki wieloaspektowy rodzaj współpracy może czynić europejskie środowiska kulturowe silniejszymi i bardziej różnorodnymi. Reprezentują one bowiem interesy grupowe, zdefiniowane w wieloletnim ponadpaństwowym (transgranicznym) procesie dyskusji i perswazji. Środowiska branżowe uzyskują siłę poprzez znajomość samych siebie oraz doświadczenia mówienia jednym głosem

³⁷ Mamy różne formy organizacyjne ngo: stowarzyszenie, rada, komitet, fundacja, federacja, konwencja, konfederacja, liga, forum, zgromadzenie, grupa robocza. Wszystkie one tworzą one grupy interesu i działają w formie lobbingu.

(a raczej wielogłosem). Ponieważ istotną słabością wszystkich ngo's jest brak stabilności finansowej oraz zbytnie rozbudowanie kierunków działania przy ograniczonych możliwościach kadrowych, z pewnością „wybicie się” na poziom realizacji zadań europejskich pozwoli tym organizacjom sięgać po prestiż i uznanie opinii międzynarodowej.

Organizacje pożytku publicznego posiadają dogodną strukturę do wypełniania zadań zleconych/powierzonych. Reprezentują adekwatną formę organizacyjną dla wspomagania aktywności i kultury obywatelskiej w Unii Europejskiej. W dobie globalizacji są zmuszone do budowania strategii biznesowych. Działają na poziomie ścierania się stanowisk i koncepcji, na którym utrudniona wydaje się dominacja poglądów, zaś ułatwione procesy demokratyzacyjne (Pietrzyk-Reeves 2004). Oczywiście sieci ulegają układom nieformalnych zależności typu klientelizm i koleśnictwo czy podlegają procesom marketyzacji. Rywalizują ze sobą o dotacje publiczne. Posiadają odmienne światopoglądowo profile działalności i inne obszary lobbingu. Mimo częstych zarzutów o sprzyjanie konkretnym opcjom politycznym i prowadzenie ukrytej, a czasami jawnej propagandy na rzecz interesów swoich popleczników finansowych, stawały się jednak z czasem symbolem możliwości budowania ponadpolitycznego modelu współpracy, co wydaje się istotnym elementem przekształceń społecznych współczesnego świata. W dziedzinie kultury stworzyły trwałe międzyinstytucjonalne i międzynarodowe partnerstwa (aczkolwiek nie pozbawione animozji personalnych), promujące dzieła sztuki, definiujące wytwory kultury jako dobra ogólnoeuropejskie, propagujące zasady egalitaryzmu w dostępie do kultury. Nie znaczy to, że sieci kosmopolityzują kulturę. Funkcjonowanie kultury w strukturze sieciowej dodaje jej tyleż samo dobrodziejstw, co organizacjom o innych profilach tematycznych, w tym przede wszystkim uspołecnia ją. Kultura staje się obszarem aktów demokratycznych, zachowań partycypacyjnych³⁸, służących upodmiotowieniu tej dziedziny.

Sieci w „sieciach” współczesnych dominant polityczności

Pozostaje istotne pytanie: czy współczesny klimat polityczny w Europie zmusza sieci (w tym sieci kultury) do odejścia od „cnoty apolityczności”³⁹? Innymi słowy, czy organizacje pozarządowe wchodzą w erę uprawiania brutalnej polityki, a nie – jak chciano dotychczas – działania w separacji od niej, czyli „dla pożytku publicznego”? Silne społeczeństwo obywatelskie było potrzebne w Europie dla udanych procesów decentralizacji i dekoncentracji władzy. Wydaje się, że przez ostatnie dekady organizacje pozostawały z dala od definiowania *stricte* politycznych misji swojej działalności na poziomie europejskim, a jeśli już, to generalnie sprzyjały światu liberalnemu, gdyż dawał on gwarancje autonomiczności kultury. Jak ujął to Andrzej Chodubski, nowoczesne europejskie społeczeństwa odchodziły przez całe lata od filozofii «panowania» na rzecz harmonijnego i horyzontalnego współistnienia, poszukując alternatywnych, nietradycyjnych struktur organizacyjnych, pozbawionych

³⁸ Np. ruch społeczny „Obywatele kultury”. Dostęp 20 sierpnia 2019 roku. <http://obywatelelekultury.pl/>.

³⁹ „Społeczeństwo obywatelskie. Regeneracja”. 2019. *Res publika Nowa*, 231.

hierarchii i zwierzchności (Chodubski 2002). Wywodzący się opiniotwórczego środowiska „Krytyki Politycznej” Igor Stokfiszewski twierdzi (Stokfiszewski 2014), że dziś jesteśmy świadkami wyczerpania „apolitycznego paradygmatu działań obywatelskich” i wkraczamy w erę procesów polityzacji na wielką skalę, do czego przyczyniają się z jednej strony tendencje do zawłaszczania władzy przez polityków, a z drugiej – rosnące w siłę fora internetowe i komunikacja wirtualna. W dobie poważnych zagrożeń dla neoliberalnego modelu europejskiej demokracji parlamentarnej, działalność społeczna zostaje obarczona imperatywem konieczności. Czy to jest słuszna teza? Organizacje pozarządowe zawsze broniły pewnych interesów. W przypadku kultury chodziło na przykład o parytety w dostępie do stanowisk, działania przeciwko wykluczeniom mniejszości narodowo-etnicznych, pluralizm w przekazie treści i w formie artystycznego wyrazu i wiele innych. Jednakowoż procesy rozwojowe ngo’s wiodły w Europie niezaprzeczalnie w kierunku uzyskania przez nie statusu adwokatów interesów sektorowych o charakterze oddolnym, a nie organizacji politycznych. Warunkiem podstawowym i istotą działania ngo był właśnie brak powiązań z władzą publiczną, co najwyżej sympatia wobec pewnych teorii światopoglądowych. Dziś aktywiści społeczni podkreślają niemożność dystansu od politycznych procesów decyzyjnych, gdyż obawiają się zagrożeń nadużycia władzy, skutkujących wprowadzaniem praktyk autorytarnych. Organizacje kulturalne czują się szczególnie odpowiedzialne za monitorowanie praktyk i procedur urzędniczych ze względu na obserwowane praktyki przejmowania muzeów z nakazu ministra, zwalniania dyrektorów placówek kulturalnych wbrew prawu pracy czy ideologizowania przestrzeni publicznej poprzez budowę samozwańczych pomników. Organizacje pozarządowe stają zatem przed pytaniami: W imię jakiej kultury i jakich zasad należy działać? Jak poradzić sobie z niespotykaną dotąd polaryzacją polityczną europejskiego życia publicznego? W którym kierunku podążać i jakie cele uczynić dziś na nowo „społecznie użytecznym dobrem”? Stają przed wyzwaniem przeciwdziałania tendencjom do fragmentaryzowania społeczeństw europejskich oraz demonstrowania przez polityków skrajnych narracji światopoglądowych. Budowaniu siły organizacji pozarządowych i nawet pewnej władzy trzeciego sektora służą fundusze unijne i taki jest niekwestionowany cel inicjatyw Komisji Europejskiej. Zatem, mimo iż mówimy o kryzysie demokracji liberalnej a nawet niedemokracji, ukształtowane w warunkach gospodarki wolnorynkowej i klimacie procesów integracyjnych otwarte społeczeństwa europejskie wydają się potwierdzać dojrzałość formacyjną do realizacji zadań ideowych służących obronie wolności i niezależności trzeciego sektora i tworzenia przyszłego ładu społeczno-kulturowego w ramach zjednoczonej Europy. Tę dojrzałość trafnie sumuje Aldona Wiktorska-Święcka: „I nawet jeśli proces umacniania organizacji pozarządowych w Unii Europejskiej przebiega bardzo powoli, niekiedy przez samych zainteresowanych określany jako mało imponujący czy wręcz rozczarowujący, należy stwierdzić, że społeczeństwo obywatelskie na stałe wpisało się w tradycję i kulturę polityczno-prawną dzisiejszej Europy, które uznają je za naturalny komponent demokracji. W porównaniu ze stanem rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na innych kontynentach można z pewnym ukontentowaniem docenić, że wysoki rozwój cywilizacyjny, świadomy i powszechny dostęp do edukacji i kultury, wolność wypowiedzi i stowarzyszania się, poszanowanie

godności człowieka jako jednostki i obywatela, zachęty do obywatelskiego zaangażowania, wartości publiczne powodują, iż europejskie społeczeństwo obywatelskie ostatecznie określić można jako ugruntowane i dojrzałe” (Witkorska-Świącka 2004: 121).

Pozostaje refleksja, czy to dojrzałe obywatelsko społeczeństwo, będzie umiało – bez uszczerbku dla swojej misji służby publicznej – znaleźć się w świecie nowej polityczności.

Bibliografia

Dokumenty Unii Europejskiej

European Union, Report by Leo Tindemans to the European Council, European Community Commission. Buletin of the European Communities, Supplement 1/76, Luxembourg, Office of Official Publications of the European Communities, 1976.

Council Resolution of the Council and the Ministers of Culture meeting within the Council of 14 November 1991 on European cultural networks, Dz. Urz. WE C 314/1, 5.12.1991.

Traktat o Unii Europejskiej, Maastricht, podpisany 7 lutego 1992 (wszedł w życie 1 listopada 1993), Dz. Urz. UE 2004, nr 90, poz. 864/30.

Decyzja nr 508/2000/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 lutego 2000 r. ustanawiająca program Kultura 2000, Dz. Urz. UE, L63/1, 10.03.2000.

Rezolucja Rady z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie nowego planu pracy w zakresie współpracy europejskiej w dziedzinie kultury, Dz. Urz. C 162, 6.07.2002.

Rezolucja Rady realizującej plan pracy w zakresie współpracy europejskiej w dziedzinie kultury, z dnia 19 grudnia 2002 r, Dz. Urz. C 13, 18. 01.2003.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 września 2001 o współpracy kulturalnej w Unii Europejskiej, Dz. Urz. C 72 E, 21.03.2002.

Decyzja nr 792/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. ustanawiająca wspólnotowy program działań wspierający organy działające na szczeblu europejskim w dziedzinie kultury, Dz. Urz. UE L 138/40, 30.04.2004.

Decyzja nr 792/2004/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. ustanawiająca wspólnotowy program działań wspierający organy działające na szczeblu europejskim w dziedzinie kultury, Dz. Urz. UE L 138/40, 30.04.2004.

Decyzja nr 1855/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. ustanawiająca Program Kultura (2007–2013), Dz. Urz. UE L372/1, 27.12.2006.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 kwietnia 2008 r. w sprawie Europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji (2007/2211.INI), Dz. Urz. UE, C 247E/32, 15.10.2008.

Europa 2020, Strategia Unii Europejskiej na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, KOM (2010) 2020, wersja ostateczna, 3.03.2010.

Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej opublikowane w Dz. Urz. UE C 326/47 z 26 października 2012.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1295/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. ustanawiające program „Kreatywna Europa” (2014–2020) i uchylające

decyzje nr 1718/2006/WE, nr 1855/2006/WE i nr 1041/2009/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz. Urz. UE 347/221, 2012.2013.

Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Rights and Values programme{SEC(2018)290final} {SEC(2018)291final} {SEC(2018)274final}. Ostatecznie dokument był datowany na: Brussels, 7.06.2018, COM(2018) 383 final/2, 2018/0207(COD).

Rezolucja ustawodawcza Parlamentu Europejskiego z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wniosku dotyczącego rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego program „Prawa i Wartości” (COM(2018)0383–C8-0234/2018–2018/0207 (COD)) (Zwykła procedura ustawodawcza: pierwsze czytanie).

Reporty UE

„European cooperation: the Open Method of Coordination”. Dostęp 12 lipca 2019 roku. https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/european-coop_en.

„Towards more efficient financial ecosystems. Innovative instruments to facilitate access to finance for the cultural and creative sectors (CCS): good practice report”. Dostęp 11 lipca 2019 roku. <https://publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/f433d9df-deaf-11e5-8fea-01aa75ed71a1/language-pl/format-PDF/source-search>

„Executive Summary. A Report and Toolkit on Practical Ways to Reduce the Cost of Lending and Borrowing of Cultural Objects among Members States of the European Union. Open Method of Coordination (OMC) Working Group of EU Member States' Experts on the Mobility of Collections, September 2012”. Dostęp 15 sierpnia 2019 roku. http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/summary-cultural-object_en.pdf.

„Executive Summary. Good Practice Report on the Cultural and Creative Sector's Export and Internationalisation Support Strategies, Open Method of Coordination (OMC) Working Group of EU Member States' Experts on Cultural and Creative Sector, January 2014”. Dostęp 15 sierpnia 2019 roku. http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/summary-cultural-creative_en.pdf

„Welcome Europe. 18 Years of experience in obtaining European Grants”. Dostęp 6 sierpnia 2019. <http://www.welcomeurope.com/european-subsidies-beneficiary-Development+NGOs.html>

Monografie, rozdziały w pracy zbiorowej i artykuły naukowe

Bendyk Edwin. 2012. *Bunt sieci*. Warszawa: Biblioteka „Polityki”.

Bokajło Wiesław, Kazimierz Dziubka. 2001. *Społeczeństwo obywatelskie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Castells Manuel. 2004. *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*. Cheltenham/Northampton: Edward Elgar.

Castels Manuel, Gustavo Cardoso. 2005. *The Network Society. From Knowledge to Policy*. Washington DC: John Hopkins Centre for Transatlantic Relations.

Chodubski Andrzej. 2002. *Wartości cywilizacji współczesnej a unifikacja i dezintegracja Europy*. W *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, Fijałkowska Barbara, Żukowski Arkadiusz (red.), 16–33, Warszawa: Elipsa.

Emmanuel Lucas. 1997. *Les réseaux culturels en Europe*. Memoire de DESS Enterprises at colectives locales dans l'Europe communaitaire, Lyon: Université Lumière-Lyon.

- Hajer A. Maarten, Henrik Wagenaar. 2003. *Deliberative Policy Analysis, Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Herbst Krzysztof, Marta Żakowska. 2013. *Ruchy nieformalne a kierunek rozwoju ekonomii społecznej. Rekomendacje dla polityk publicznych*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Melucci Alberto. 1996. *Challenging codes: Collective action in the information age*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Minichbauer Raimund, Mitterdorfer Elke. 2000. *European Cultural Networks and Networking in Central and Eastern Europe*. Wien: IG Kultur Österreich (european institute for Progressive Cultural Policies / eiPCP).
- Patel Klaus Kiran, Oriane Calligaro. 2017. "The true 'Euresco'? The Council of Europe transnational networking and the emergence of European Community cultural policies, 1970–90". *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 24: 399–422.
- Pehn Gudrun. 1999. *Networking Culture. The role of European cultural networks*. Strasbourg: Council of Europe.
- Pietrzyk-Reeves Dorota. 2004. *Idee społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*. Wrocław. Monografia Fundacji na rzecz Nauki Polskiej.
- Podemski Krzysztof. 2014. „Społeczeństwo obywatelskie w Polsce 25 lat po wielkich zmianach”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2: 89–108.
- Przewłocka Jadwiga, Piotr Adamiak, Aleksandra Zajac. red. 2013. *Życie codzienne organizacji pozarządowych w Polsce*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Rosińska Magdalena 2005. *Sieci biznesowe jako forma integracji w celu optymalizacji warunków działania na rynku globalnym – ujęcie teoretyczne*. W *Biznes międzynarodowy, a internacjonalizacja gospodarki narodowej*. Eugeniusz Najlepszy (red.). Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, s. 243–253
- Stokfiszewski Igor. 2014. *Wstęp do: Žižek Slavoj, Rok niebezpiecznych marzeń*, przeł. Maciej Kropiwnicki, Barbara Szelewa, Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Wiktorska-Święcka Aldona. 2007. *Społeczeństwo obywatelskie w Polsce – refleksje nad teorią i genezą oraz próba oceny stanu i rozwoju*. W *Europa obywateli: polskie społeczeństwo obywatelskie in actu*. Wiesław Bokajło, Aldona Wiktorska-Święcka (red.). Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Waluch Kazimierz. 2012. *Sieci współpracy kulturalnej w Europie*. Warszawa: Difin.

Artykuły internetowe

- Boni Michał. 2019. „Parlamentariusz 18. O negocjacjach Praw i Wartości”. *Na temat*. Dostęp 1 stycznia 2014. <https://natemat.pl/blogi/michalboni/264989,parlamentariusz-18-o-negocjacjach-praw-i-wartosci>.
- “EUROCITIES. Strategic Framework 2014–2020. Towards an Urban Agenda for the EU”. Dostęp 7 lipca 2019 roku. http://eurocities.eu/MediaShell/media/494-Eurocities_strategic_framework-leaflet-web.pdf.
- Frączak Piotr. 2017. „Społeczeństwo obywatelskie: trzecia droga”. *Rzeczpospolita*. Dostęp: 7 sierpnia 2019. <http://www.rp.pl/Publicystyka/171109517-Spoleczenstwo-obywatelskie-Trzecia-droga.html>.
- Karolczuk Elżbieta 2017. „Społeczeństwo obywatelskie w Polsce – kryzys czy nowe otwarcie?” *Społeczeństwo*. Dostęp 7 lipca 2019 roku. academia.edu/35961198/

- Korolczuk_Elżbieta_2017_Społeczeństwo_obywatelskie_w_Polsce_kryzys_czy_nowe_otwarcie_Warszawa_Institut_Studiów_Zaawansowanych_Krytyki_Politycznej.
- Orzeszyna Krzysztof. 2009. „Społeczeństwo obywatelskie w Unii Europejskiej”. Teka Komisji Prawniczej OL PAN: 94–108. Dostęp 11 sierpnia 2019 roku. <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw2/Orzeszyna.pdf>
- „Obywatele kultury”. Dostęp 20 sierpnia 2019 roku. <http://obywatele kultury.pl/>.
- „Społeczeństwo obywatelskie. Regeneracja”. 2019. *Res Publica Nowa*. 231.
- Wiktorska-Świecka Aldona. 2004. „Transnarodowe społeczeństwo obywatelskie na poziomie europejskim”. Dostęp 14 sierpnia 2019. www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/60494/04_Aldona_Wiktorska-Swiecka.pdf.
- Wiśniewska Agnieszka. 2017. „Społeczeństwo polityczne zastępuje społeczeństwo obywatelskie”. *Krytyka Polityczna*. Dostęp 5 sierpnia 2019. <http://krytyka-polityczna.pl/felietony/agnieszka-wisniewska/spoleczenstwo-polityczne-zastepuje-spoleczenstwo-obywatelskie>

European networks of cultural cooperation: changing the political paradigm?

Abstract

The article attempts to answer the question on the role of social and cultural networks of international cooperation in contemporary Europe. The processes of European integration facilitated the creation of networking relations between cultural organs in various member states. The four freedoms of a single market (the free movement of people, goods, services and capital) supported the internationalization and Europeization of public sectors, shaped the cultural exchange and built a European civil society. At least since the 1970s, the European Economic Community/European Union led the policy of encouraging cultural operators to network and assigned European funds to support this goal. At this moment, we deal with nurtured and lasting forms of international cooperation between public entities in Europe. The civil society is also gaining more power. Because of the noticed re-nationalization or the trendy concept of returning to the “Europe of homelands” and countries closing themselves because of economic and political particularities, several research questions are bound to arise. The most crucial one regards the depletion of the apolitical paradigm of civil activities and its possible – unintentional yet inescapable – politicization of the so-called third sector.

Keywords: networking in the European Union, culture, cultural policy, civil society